

Hoe doen de burens het?

H.J. Verschuyf

Vorig jaar was ik een week in St. Petersburg om een cursus te geven. Men had mij gehuisvest in een appartement ergens buiten het centrum. Van daar uit nam ik 's ochtends de metro tot het station aan de beroemde Nevski Prospekt en liep daarna naar het gebouw aan de Neva waar ik moest zijn. In de metro zag ik zoals gebruikelijk krantenlezende mensen. Op een bepaald moment viel me op dat sommigen van hen een kruiswoordpuzzel zaten in te vullen. Dat verraste me, want ik had er eigenlijk nooit bij stil gestaan dat Russen puzzelen. Logisch is het natuurlijk wel: het Russisch heeft net als het Nederlands een alfabet, dus waarom zou het niet kunnen, ook al zien de letters er voor ons wat exotischer uit vanwege het cyrillische schrift, al zijn sommige Nederlanders wel enigszins vertrouwd met het Griekse alfabet waarmee het cyrillisch verwant is.

Toch werd daarmee de vraag gesteld: kun je eigenlijk in alle talen kruiswoordpuzzelen? Het belang van deze vraag lijkt bepaald door de amusementswaarde van het puzzelen, en daarmee door de puzzelcultuur, maar taalkundigen moeten iets verder denken. Een van mijn eerste vermoedens, namelijk dat het Chinees niet echt geschikt is voor het kruisen van woorden, bleek uit te komen: in een vakje komt niet een letter te staan, maar iets dat meer op een lettergreep of een woord lijkt dan op een letter. Dan wordt het al minder leuk, want er zijn maar weinig woorden met veel lettergrepen. Op mijn onderzoeksinstituut kon ik het puzzelonderzoekje makkelijk voortzetten, want er werken taalkundigen van heel verschillende nationaliteiten. De puzzel die hier (gedeeltelijk) staat afgedrukt, heb ik gekregen van een Georgische promovendus op ons instituut luisterend naar de naam Kakhi Sakhltkhusishvili. Zijn achternaam wordt nooit gebruikt behalve hier om te laten zien dat het Georgisch toch wat andere klanken heeft dan het Nederlands. Het Georgisch is een Kaukasische taal die Stalin gesproken moet hebben toen hij nog niet op het Russisch overstapte. De letters zijn bijna nog mooier en in elk geval exotischer dan die van het Russisch.

Kruiswoordpuzzelen is in strikte zin niet een taalspel maar een letterspel. Kort gezegd: een woord bestaat niet uit letters maar uit klanken. Een woord wordt opgeschreven met behulp van letters. Wat we dan doen, is klank in letters vastleggen. Taal is klank, zeggen taalkundigen dan ook, en in dit geval hebben ze echt gelijk. Toen de Turken in 1928 van het Arabisch schrift overgingen naar het Romeinse, bleven ze gewoon Turks praten. Sommige schriftsystemen, zoals in het Nederlands, het Russisch en het Georgisch, blijven dicht bij de kleinste klanken (klinkers en medeklinkers). Andere doen daar niet aan mee en noteren lettergrepen of nog grotere eenheden (het Chinees). Het Georgisch staat aan de top voor wat betreft de verhouding tussen klank en letter: vrijwel elke letter drukt een klank uit en vrijwel elke klank heeft een eigen letter. Dat is in het Nederlands minder strikt: het woord *tennisspelen* bevat drie keer de letter *e* maar elke *e* wordt op verschillende wijze uitgesproken, de eerste als de /e/ van *tent*, de tweede als de /ee/ van *heel* en de derde als de /u/ van *dun*. (klanken worden genoteerd tussen / /). We hebben dus één letter voor drie klanken die met de letter *e* worden genoteerd. Andersom wordt in het Nederlands één klank ook wel eens op twee of meer verschillende wijzen geschreven. We hadden vroeger de *ph* en de *f* voor de /f/, maar de *ph* is gesneuveld. Voor de lange /ee/-klank gebruiken we zowel de *ee* (in *heel*) als de *e* (in de eerste lettergreep van *spelen*). En wij schrijven *Ghana* waar we de *gh* onnodig gebruiken voor een /g/ als

we *Ghana* uitspreken met de /g/ van *groot*. En we hebben natuurlijk de klank /t/ in *nood* en in *noot*. Ondanks dit soort uitzonderingen is er in het Nederlands een voldoende nauw verband tussen letters en kleinste klanken om te kunnen puzzelen zoals we dat doen.

De afbeelding is bedoeld om eens een puzzel te laten zien in een geheel ander alfabet. Een bijkomend voordeel is dat u kunt zien dat wat wij gewend zijn, ook maar toevallig vorm heeft gekregen in de standaard horizontaal-verticaaltraditie. Voor het gemak is een deel van de Georgische puzzel er even uitgelicht waarbij de letters zijn herschreven in het romeinse lettertype, zodat u ze kunt lezen. Een aantal van de kolommen is voorzien van een cijfer. In kolom 6 staat *Anani*, de Georgische achternaam van Kofi Annan als antwoord op de opgave in het vakje X ‘Secretaris-generaal van de Verenigde Naties’. De pijl die in het bovenste vakje van kolom 6 naar beneden wijst, geeft aan waar je moet beginnen. Er staat *Anani* omdat het Georgisch een naamvalsform heeft. In veel talen is dat overigens het geval. Als Germaanse talen al een naamvalstelsel hebben, zoals het Duits, strekt zich dat niet uit tot eigennamen: *Annan* blijft zichzelf.

Vanuit vakje Y in kolom 4 is de opdracht ‘Land in Afrika’ En de pijl wijst naar boven! Het antwoord is *Gana*, waarvan de laatste drie letters de eerste drie van *Anani* in omgekeerde volgorde tegenkomen. Dat zien we niet vaak in Nederland, maar in deze puzzel komt het nog een keer voor als antwoord op de vraag naar de voornaam van Fellini, de filmmaker (*Ilo* betekent ‘kleine Ilja’). Opvallend zijn ook de vier hoekvierkanten met drie foto’s (bij ons heb ik dat nog nooit gezien in een gewone puzzel) en een tekening, de valk in het rechterbovenvak. In kolom 9 zien we het antwoord *Shevardeni*. Hé, dat is grappig! Hebben ze daar niet een president Eduard Shevardnadze die ook nog Minister van Buitenlandse Zaken was onder Gorbatsjov in de laatste jaren van de Sowjet-Unie? Inderdaad: hij zou bij ons *Valkenier* heten. Ed Valkenier for president.

Nu komt het aardigste voor ons Nederlanders: op de vierde rij staat *patroontashi*. We voelen ons altijd wel een beetje trots als we horen dat het Franse woord *boulevard* afkomstig is van ons eigen woord *bolwerk*. En dat het Russische woord voor een vlag inderdaad klinkt als ons woord *vlag* omdat de Russen het in de tijd van Czaar Peter de Grote hebben overgenomen, net als onze woorden *trap* en *stoel*. Zo zijn er nog wel meer van die woorden in het Russisch. Maar wie ziet dat *patroontashi* het antwoord is op de omschrijving ‘Zakje voor kogels’ kan toch een rilling van nationale trots moeilijk onderdrukken. Blijkbaar waren wij vroeger een volk van jagers of wapenhandelaren. Is het direct in het Georgisch terechtgekomen? Nee, zo wordt mij verzekerd, het Russisch heeft ook een woord dat klinkt als ons woord *patroontas*. Vermoedelijk heeft het Georgisch het via Peter de Grote tot zich genomen, of wie weet pas via Stalin die immers zo dol was op wat met patronen en kogels te maken had.

Zo ziet u: in het contact tussen culturen is het geven en nemen. Wat we nu meenemen uit deze beschouwing is een mooie tip voor Jelmer Steenhuis. Wie weet komen er in volgende nummers van Quizzle ook foto’s en plaatjes en omhoog lopende opgaven voor. U weet dan dat het te danken is aan Sakhltkhutsishvili.

					a	X			
					n				
			Y	g	a				
p	a	t	r	oo	n	t	a	sh	i
					i	a	l	e	gr
								v	
								a	
								r	
								d	
								e	
								n	
								i	
				i	l	o			
f	e	d	e	r	i	c			